

ZİNCİRE VURULMAK: HAÇLI SEFERLERİ SÜRECİNDE ESARET VE KÖLELİK

BE CHAINED: CAPTIVITY AND SLAVERY IN THE PROCESS OF THE CRUSADES

Ali ERTUĞRUL¹ - Buşra KOÇASLAN²

Öz

Tarihin en uzun soluklu kitle hareketinden birisi olan Haçlı Seferlerinin, Avrupa'dan Yakındoğu'ya kadar geniş bir coğrafyada derin ekonomik, siyasi, askeri ve dinî etkileri olmuştur. “*Kutsal toprakları kurtarmak*” sloganıyla yola çıkan ve haç figürleriyle bezenmiş giyseler ve kalkanlar taşıyan Haçlılar; Selçuklular, Eyyübîler ve Memlûklerle mücadele etmişler ve ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Çoğu zaman birbirine silah çeken taraflar, yeri geldiğinde anlaşmalarla uzlaşma yoluna gitmişlerdir. İki taraf da giriştikleri pek çok küçük ya da büyük ölçekli saldırılarda ganimetler ele geçirmişler ve ahaliyi kılıçtan geçirmişlerdir. Zamanla değişen savaş koşulları sebebiyle soylu ve soylu olmayan kimseler öldürülmek yerine esir edilmişlerdir. Bu esirler, köle olarak satılmışlar ve fidye karşılığı veya anlaşmalarla serbest bırakılmışlardır. Bu çalışmada Haçlı Seferleri süresince savaşlarda ganimet olarak esir alma, alınan esirlerin köle olarak satılması, fidye karşılığı veya anlaşmalarla serbest bırakılmaları ve esaret hayatı değişen koşullarla bağlantılı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Esir, Tutsak, Köle.

Abstract

Crusades, one of the longest-termed mass movements in history, had profound economic, political, military and religious influences in a wide geography from Europe to The Near East. The Crusaders, who set out with the slogan to “Save the Holy Lands” and carried clothes and shields adorned with cross figures; had fought and had relation with Seljuks, Ayyubids and Mamluks. Most of the time, the parties that attracted arms to each other, when appropriate, had gone to compromise with the agreements. Both sides had seized spoils and sworded the people in many small or large-scale attacks. Due to the changing war conditions, noble and non-noble people were captured instead of being killed. These prisoners were sold as slaves and were released by ransom or agreement. In this study, in the process of the Crusades, captivity as spoils in wars, the sale of the captives as slaves, their release by ransom or agreements and the life of captivity will be discussed depending on changing conditions.

Keywords: Crusades, Prisoner, Captive, Slave.

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. E-posta: aliertugrul@duzce.edu.tr, orcid no: 0000-0002-0490-749X

² Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. E-posta: bsr.kocaslan@gmail.com, orcid no: 0000-0001-8954-014X

1. GİRİŞ

'*Croisade*' (*Haçlı Seferleri*) terimi, Ortaçağ Latincesinde XIII. yüzyıl ortasından önce görülmemektedir. İslam kaynaklarında geçen '*el-Hurûbu's-Salibiyye*' (*Haçlı Savaşları*) terimi de, bu seferler Müslümanların nazarında uzun bir süre Franklar tarafından yürütülmüş savaşlar olarak görüldüğü için ancak 1850 yılında ortaya çıkmıştır. Haçlıların kaleme aldığı ilk Ortaçağ metinlerinde bu seferler '*Kudüs'e yolculuk*' şeklinde anılmıştır. XIII. yüzyılda, seferler daha nizamlı ve örgütlü bir hale getirildiğinde, '*Geçiş*' (küçük, büyük ya da genel) adıyla tanımlanmıştır. Daha sonraları Franklar kendilerini '*İsa'nın askerleri*' olarak gördükleri ve üzerlerinde haç simgesi taşıdıkları için '*Croisade*' kavramı ortaya çıkmıştır. Bu ifadeler, zımnen bir hac yolculuğu düşüncesini içeriyorsa da VII. Haçlı Seferi'ne iştirak eden Jean de Joinville'nin eserindeki '*Haç için hac yolculuğu*' ifadesi kadar açık ve net değildir. Bununla birlikte XIV. yüzyılda Batı, resmen değilse de fiilen Kudüs'ü fethetmekten vazgeçtiğinde Haçlı Seferi '*Denizasıırı yolculuk*' adını almıştır. XV. yüzyıldan itibaren ve özellikle de XVII. yüzyılda umumî bir mutabakata varılmış ve bu hareketin tarihini kaleme alan yazarlar '*Haçlı Seferleri*' terimini kullanmaya başlamışlardır (Morrisson, 2005: 7-8).

Genel olarak Haçlı Seferleri, 1096-1270 yılları arasında Avrupa'dan Yakınoğu coğrafyasına yapılan sekiz askerî seferi tanımlıyorsa da bu kavram, Avrupa'daki pagan halklar arasında Hristiyanlığı yaymak amacıyla gerçekleştirilen hareketleri tanımlamak için de kullanılmıştır. Katoliklerin gerçekleştirdiği bu seferler; Yakınoğu'da ve Endülüs'te Müslümanlara, Avrupa'da Musevîlere, Fransa'nın güneyinde Katharcılık mezhebine ve Kuzeydođu Avrupa'da Hristiyan olmayan topluluklara karşı yapılmıştır. Bununla birlikte bu çalışmada bu kavramla Yakınoğu'ya yapılan seferler kastedilmekte olup bu seferler sırasında yaşanan esaret ve kölelik de çalışmanın merkezini teşkil edecektir.

Papa II. Urbanus tarafından 1095'te Clermont Konsili'nde yapılan çağrıyla başlayan Haçlı Seferleri, Mümlüklerin 1291 tarihinde Akka ve Sûr'u ele geçirmesi ve Haçlı izlerini tamamen ortadan kaldırmasıyla sona ermiştir. Papa II. Urbanus'un Clermont'daki konuşmasından takriben beş altı yıl sonra yazılan kroniklerde papanın vaazı aynen değilse de genel hatlarıyla yer almıştır. Papa'nın altını çizerek vurguladığı hususlar şunlardır: Müslümanlar Kudüs'te Hristiyanlara zulüm yapmaktadır; Kutsal Topraklar'daki kilise ve diğer ibadet mekânları Müslümanlar eliyle kirletilmektedir; Hristiyan kadınlarına ve kızlarına hatta erkeklerine fenalıklar yapılmaktadır; Türklerin fetih hareketi Bizans'ın başkentine kadar dayanmıştır (Peter Tudebodus, 2019: 58); Hristiyanlar Doğu'daki din kardeşlerine yardım etmeli ve kendi aralarında değil hakikî düşmanlara karşı birlik olmalıdır (Munro, 1906: 231-242; Müslüman yönetimindeki Doğu Hristiyanlarının durumu için ise bkz. Durmaz, 2004: 9).

II. Urbanus, vaazında, ayrıca, İsa'nın intikamının alınması ve büyük mükâfatlara erişmek için İsa uğruna acı çekilmesi gerektiği, sefere katılan herkesin tüm günahlarının affedileceği gibi güçlü dinî motifler de kullanmıştır. Aslında '*İntikam Alma*' fikri, daha Doğu'ya Haçlı ilerlemesi başlamadan önce Avrupa'daki Musevîlere karşı Batılı Hristiyanlar üzerinde etkisini göstermişti. Bu sırada Musevîlere borçlanmanın çoğalması, onlara karşı nefreti oldukça arttırmıştı. Gottschalk, Emich ve Volkmar adlı kişilerin önderliğinde başlayan hareket, Ren bölgesinde bulunan Speyer, Worms ve Mainz kentlerindeki yüzlerce Musevînin katledilmesiyle sonuçlandı (Kanat ve Burçak, 2018: 63). Dönemin Hristiyan yazarları, mal ve para hırsıyla yapılan bu saldırıları mazur göstermek amacıyla, Haçlıların yapacakları yolculuk sırasında ihtiyaçları olan parayı temin etmeye çalıştıklarını ve akıllarının hep bununla meşgul olması sebebiyle böyle bir teşebbüste bulduklarını yazmışlardır (Demirkent, 1997: 6).

Papa II. Urbanus'un vaazı sırasında bizzat orada olduğunu belirten Robertus Manechus'un şu ifadeleri de aslında Haçlı Seferleri'nin arka planında yatan ve belki de seferlerin temel muharrik unsuru olan anlayışı ortaya koymaktadır: "... Zira ikamet ettiğiniz,

dört bir yandan denizler arasına hapsolmuş, dağ tepeleriyle sarılmış bu topraklar, bunca kalabalığınıza yetemiyor. Zenginliklerle dolup taşmak bir yana aslında ürün yetiştirenler için dahi yetecek kadar yiyeceği kit kanaat sağlıyor. İşte bu yüzden birbirinizle kavga edip gözyaşı döküyorsunuz. Bu yüzden daima birbirinizle savaş halindediniz... Artık aranızdaki tüm kavgalar dursun, münakaşalar sessizliğe gömülsün, savaşlar sona ersin... Kutsal Kabir'e doğru yola koyulun... 'Süt ve bal akan toprakları' habis ırktan kurtarıp mülkiyetinize alın..." (Peter Tudebodus, 2019: 58-59).

Bu şekilde Haçlı seferi çağrısı geniş kitleleri galeyana getirecek dinî motiflerle işlenmiş olsa da harekete geçiren asıl unsur mevcut sosyal ve ekonomik şartlar gibi görünmektedir. Avrupa'da nüfusun sayısı hızla artmaktaydı. Vaazların verildiği dönem, kuraklık yüzünden hasadın kötü durumda olduğu ve neticede tarımda büyük bir çöküntü yaşandığı bir zamana rastlamıştı. 1094 yılında sel ve salgın hastalıklar, ertesi yıl da kuraklık ve açlık felaketleri meydana gelmişti. Ayrıca toprağın ve askerî gücün bölünmemesi için asiller, toprakları çocukları arasında bölüştürmeyip en büyük erkek çocuğa miras bırakmaktaydı. Bu sebeple topraksız kalan ve kendi yurtlarında bir gelecek umudu olmayan bir hayli asilzade mevcuttu (Koca, 2017: 15-35). Senyörler, kıtlık zamanlarında kendi topraklarını işlettikleri serflere özgürlüklerini vererek onlara karşı olan sorumluluklarından kurtulmakta, barınma imkânı bulamayan ve yiyecek ihtiyacını karşılayamayan işsiz serfler de Avrupa'da çeşitli asayiş problemlerine sebebiyet vermekteydi. (Ocak, 2014: 134). Bu itici etmenlerin yanında dönemin ücretli askerlik anlayışı ve kolonizatör taşma hareketi de topluca yapılacak bir seferle zengin topraklara erişme fikrini makul ve anlamlı kılıyordu.

Bu şekilde "*Kutsal toprakları kurtarmak*" sloganı ve propagandası ile diğer mücbir sebeplerin ve erişilmek istenen hedeflerin etkisi altında yola çıkan Haçlılar, Müslümanların Kudüs'ü ele geçirmesinden 461 yıl sonra Kudüs'e ulaştılar. Doğu'nun zenginliklerine ulaşma hayali içindeki Haçlıların öncelikli hedeflerinin toprak fethetmek ve ganimet almak olduğu sefer sırasındaki tavırlarıyla da belli oluyordu. Elde ettikleri ganimetlerin en önemlilerinden birisi zamanla esirler olacaktı. Köle olarak satıp kazanç elde etmenin yanında özellikle soylu kimselerin fidye karşılığı serbest bırakılması, onlar üzerinden para kazanmanın daha zahmetsiz ve kârlı bir yolu olarak görülecekti. Bu ganimet, kendini siyasî sahada da gösterecekti. Nitekim savaşların akabinde yapılan barış anlaşmalarının pek çoğunda esirlerle ilgili maddeler bulunacaktı. Esirlerin serbest bırakılması şartıyla kaleler, şehirler el değiştirecekti.

2. HAÇLILAR ANADOLU'DA: İLK HEDEF GANİMET

Bizans İmparatoru Aleksios, İstanbul'a gelen ve kendisinden bağımsız olarak hareket eden Haçlılardan, Suriye ve Filistin toprakları sınırına kadar Bizans'ın daha önce elinde bulundurduğu herhangi bir toprağa sahip olmayacaklarına; herhangi bir yeri ele geçirdikleri takdirde Bizans'a iade edeceklerine dair bağlılık yemini istemişti. Bu yemin talebi, çeşitli vasallık yeminlerine alışkın olan ve dahası Doğu'da fazla kalmak istemeyen Haçlılar için bir sorun arz etmemişti. Bizans topraklarının ötesinde Kudüs ve Bizans'ın hiçbir iddiasının olmadığı başka ülkeler de vardı. Haçlılar, Bizans topraklarına yerleşmiş olan Türklerle savaşmaya hazırlıklıydı, ancak onların hedefi '*Süt ve bal akan topraklar*' yani Kudüs idi. Nitekim Bizans İmparatorluğu topraklarından çıkan Haçlılar, Anadolu'da kalmayı düşünmeksizin Suriye'ye doğru ilerlemişlerdi (Cahen, 2010: 75, 94, 95).

Anadolu'ya geçen Keşiş Pierre l'Ermite emrindeki disiplinsiz ilk Haçlı grubu, İznik çevresindeki köyleri yağmalamaya başlamış; Kserigordon kalesini ele geçirmeyi başarsalar da zaferleri kısa sürmüş ve dağılmışlardı (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 52-54). Bunların ardından gelen düzenli ikinci Haçlı grubu ise Selçuklu hâkimiyeti altındaki İznik'i kuşatma altına almış, ancak Bizanslar kalenin göl kapısından şehre girip şehrin kulelerine imparatorluk

bayraklarını çekerek şehri kendilerinin teslim aldıklarını ilan etmişlerdi. Bu duruma öfkelenen Haçlılar, şehirden elde edilen ganimetlerden kendilerine pay verilmesiyle yatışmışlardı. Bu hadisenin akabinde bağlılık yemini etmemiş olan Haçlı liderleri de yeminlerini etmek durumunda kalmışlardı (Demirkent, 1997: 31-33). Blois ve Chartres kontu Stephan'ın, eşi Adale'e yazdığı mektupta: "Antakya bizi engellemezse hakkında çok şey bahsettiğim İznik'ten Kudüs'e beş hafta içinde ulaşacağımızı sana bildiriyorum." (Çalışır, 2018: 20) demesinden de anlaşılacağı üzere Haçlıların İznik'ten sonraki hedefleri doğrudan Kudüs'e ulaşmak olacaktır.

'Doğu'daki kardeşlere yardım etmek' sloganıyla yola çıkan Haçlılar, sadece yolları üzerindeki Müslüman ahalinin değil kendi mezhepleriyle uyuşmayan inançlara sahip oldukları için nefret ettikleri Doğu Hristiyanlarının, yani Bizans'ın eski topraklarında yaşayan Hristiyan halkın da malına ve canına el uzatmışlar, tam bir yağma ve tahrip gerçekleştirmişlerdir (Demirkent, 1997: 8). Öyle görünüyor ki mal varlığı olmayan ve zenginleşmek hedefi güden bu gruhun ilk amacı ganimet elde etmektir. Bununla birlikte bazen az sayıda da olsa esirler almışlar ve bunları hemen Bizans imparatoruna satmışlardır (İbn Kalânisi, 2015: 2).

Haçlıların Antakya'ya kadarki yolculukları boyunca elde ettikleri ganimetlerin listesine bakıldığında para, erzak, silah ve hayvan bulunduğu görülür. Anlaşıldığı kadarıyla Haçlılar, Anadolu'dan geçerken Türklerin vur-kaç taktiklerine karşılık kendilerini korumaya ve iaşelerini sağlamak için tüketilebilir ganimetler almaya çalışmışlardır. Önlerine çıkan kimseleri esir etmek yerine öldürüyorlar, hatta öldürdükleri kimseleri düşmanın mukavemet gücünü zayıflatıp kaleleri ele geçirmek için kullanıyorlardı. Mesela İznik kuşatması sırasında ele geçirdikleri Türklerin kafalarını kesmişler, bu kesik başları mancınıklar ve sapanlarla şehre fırlatarak kale garnizonunu dehşete düşürmeye çalışmışlardır (Peter Tudebodus, 2019: 78). Esir aldıkları kimseleri de Bizans imparatoruna satarak ellerinden çıkarmışlardır.

Haçlılara karşı koymaya çalışan Türklerin de onları esir aldıklarına dair birkaç kayıt göze çarpmaktadır. Mesela *Anonim Haçlı Tarihi*'nde, Haçlıların ele geçirdiği Kserigordon kalesini Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıçarslan'ın kuşatması sırada bir kısım Haçlı'nın esir edilip satıldığı nakledilir (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 53). Muhtemelen aynı hadiseyle ilgili olarak Willermus Tyrensis de, Kılıçarslan'ın Haçlılara saldırısının ardından herkesi öldürdüğünü, sadece ergen olmayan kızları ve erkekleri yaşlarından ve masumiyetlerinden dolayı öldürmeyip esir ettiğini ve ganimetlerle birlikte İznik'e döndüğünü kaydeder (Willermus Tyrensis, 2016: 54). Raimundus Aguilers ise Dorileon savaşı sırasında Kılıçarslan'ın, yardıma gelen Haçlı kuvvetleriyle karşılaştıktan sonra daha önce Norman lideri Bohemund'un ordusundan ele geçirdiği esir ve çadırları terk ederek kaçtığını bildirir (Raimundus Aguilers, 2019: 65).

Haçlı kroniklerinde anlatımı kuvvetlendirmek ve tarihsel bir arka plan oluşturmak gayesiyle esaretle ilgili bazı hadiselerin abartıldığı veya gerçek olmayan hikâyelerle süslendiği görülür. Mesela Peter Tudebodus, Türklerin önlerine çıkan kalelere, şehirlere hile yoluyla girerek her yeri yağmaladıklarından ve kendilerinden kaçarken Hristiyan çocukları yanlarında götürdüklerinden söz eder. Türklerin Anadolu'da henüz ele geçiremedikleri Hristiyan kalelerine yağmacı gruplar halinde girmeleri ve düşmandan kaçarken kendilerini yavaşlatacak veya sıkıntı çıkaracak esirleri yanlarına almaları, hadiselerin tabii akışı dikkate alındığında pek muhtemel gözükmemektedir.

Yine bir başka hikâye de Haçlıların Antakya kuşatması sırasında esir düşen Rainald Porchet ile ilgilidir. Antakya hâkimi Yağsıyan, Rainald Porchet'i serbest bırakmak için Haçlılara ne kadar fidye verebileceklerini sormuş; esir durumdaki Rainald ise kendisi için hiçbir şey vermemelerini söylemiştir. Rainald'ı dininden döndürme çabalarının da boşa

çıkması üzerine Antakya hâkimi Yağısıyan öfkesinden deliye dönerek Rainald'ın başının vurulmasını ve Antakya'daki Haçlıların elleri arkalarına bağlı bir şekilde huzuruna getirilmelerini, çırılçıplak soyulmalarını, etraflarına saman tozu, odun ve saman yığılarak istifin tutuşturulmasını emretmiştir. Rainald'ın dinî duygularla yoğurulmuş hikâyesi ve haçlıların diri diri yakılmaları, kilise edebiyatında bolca rastlanılan hususlardır (Peter Tudebodus, 2019: 85, 109-111). Selçukluların, nadiren de olsa sapkın olarak kabul edilen akım mensuplarını suç işlediklerinde yakarak öldürdükleri veya öldürdükten sonra cesetlerini yaktıkları görülür (Kanat, 2010: 49). Bununla birlikte Haçlıların Antakya muhasarasından haber veren diğer kaynakların böyle bir durumdan bahsetmemeleri, hadiseye temkinli yaklaşılması gerektiğini gösterir (Peter Tudebodus, *Gesta*'nın tam metnini dönemin bilinen bir uygulaması olarak hiçbir atıfta bulunmadan iktibas etmiştir. Ancak *Gesta*'da bu hikâyeye rastlanmamaktadır. Bkz. Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 16-17).

Moğolların önünden kaçarak Celaleddin Harizmşah'ın idaresinde Azerbaycan'a gelen Hârizmliler, Anadolu Selçukluları ve Eyyübîler için büyük bir tehlike unsuru olmaya başlamışlardı. Celaleddin 1231'de Moğollar tarafından ortadan kaldırılınca Hârizmliler, Eyyübîlerin taht kavgalarını fırsat bilerek Kuzey Suriye'ye girmişler; Hârizmlileri uzaklaştıramayacağını gören Eyyübî sultanı es-Sâlih de onları Hristiyan topraklarında yaşamaya davet etmiş ve aileleri ve mallarıyla birlikte birkaç bin silahlı Hârizmliyi Dımaşk bölgesine geçirmiştir. Burayı yakıp yıktıktan sonra Taberiye'yi zapt eden Hârizmliler, Nablus üzerinden Kudüs'e yürümüşlerdir (Demirkent, 1997: 205-208). Bu harekâtları sırasında Hârizmlilerin bölgede yaptıkları kıyım Haçlıların mektuplarına şu şekilde yansımıştır: “Yaşayan her canın ateş ve kılıçla ölümüne neden olduklarını duyduk... Kutsal şehirdeki Hristiyanları kuşattılar, yaklaşık 7000 erkek ile kadın vahşice katledildi ve parçalara ayrıldı.” Öyle görünüyor ki tıpkı Haçlılar gibi yurt elde etmek amacıyla bölgeye gelen Hârizmliler, düşmanı tutsak almayı düşünmemişler ve fidye alıp serbest bırakabilecekleri soylu kimseleri dahi kılıçtan geçirmişlerdir. Bu kıyımdan kurtulan Hristiyanlar da Araplar tarafından yakalanarak esir edilmişlerdir (Çalışır, 2018: 112-119).

3. HAÇLILARIN ANTAKYA'YI ELE GEÇİRMESİYLE BİRLİKTE KÖLE TİCARETİNİN BAŞLAMASI

Uzun mesafeler kat edip Türklerin saldırılarıyla yıpranan ve kıtlık sorunuyla baş etmeye çalışan Haçlılar, 1097'de Antakya'ya ulaşmış ve şehri kuşatma altına almışlardı. Şehirde yaşamakta olan Hristiyan inancına mensup Ermeniler ve Süryaniler de Haçlılara katılarak zaman zaman onlara casusluk zaman zaman da Müslümanlarla anlaşmaları için tercümanlık yapmışlardır (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 83). Haçlılar, muhasara sırasında Antakyalıların mukavemet gücünü kırmak için ele geçirdikleri esirlerin ya şehir kapılarının önlerinde boyunlarını vurmuşlar ya da kellelerini Müslüman liderlere göndermişlerdir. Bu sırada Ermeniler ve Süryanilerin mevcut çatışmalardan kaçmaya çalışan Türklere pusu kurup esir aldıklarına (Peter Tudebodus, 2019: 94, 102); Haçlıların da az sayıda da olsa esirler ele geçirdiklerine dair bilgiler mevcuttur (Çalışır, 2018: 22).

Haçlılar Antakya'yı kuşattıklarında dışarıdan gelecek tehlikelere karşı savunmasız durumdaydılar. Herhangi bir ilave destek almaları imkânsız olduğundan dolayı öncelikli hedefleri kale fethedip kendilerine korunaklı bir alan oluşturmaktı. Üstelik iâşe takviyesi almak gibi bir imkânları olmadığından kıtlık ve susuzlukla da mücadele etmek zorundaydılar. Muhtemelen bu sebeplerle yaptıkları akınlarda aldıkları ganimetler içinde tahıl, şarap, at, merkep, deve, koyun, sığır, altın ve gümüş bulunmaktaydı (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 53, 82; Peter Tudebodus, 2019: 82). İâşe elde edip güvenli bir barınak ele geçirmek peşinde olduklarından dolayı da esirlerin kendilerine verecekleri külfetleri yüklenmek gibi bir niyetleri yoktu. Yukarıda da geçtiği üzere Antakya kuşatması sırasında ele geçirdikleri esirleri

kaleyi düşürmek amacıyla Müslümanların gözleri önünde öldürerek gönüllerine korku salmaya çalışmaları da bu öncelikli ihtiyaçları ve niyetleriyle ilgili olmalıdır.

Buna karşın Haçlılar muhasarada başarılı olup Antakya'ya girdiklerinde pek çok kişiyi esir almışlardır (İbn Kalânisi, 2015: 7). Toulouse kontu Raymond, beraberindeki yoksul Haçlılar ve birkaç şövalyeyle birlikte Antakya'dan Suriye içlerine doğru ilerlemiş; el-Bâre şehrine girerek binlerce kişiyi katletmiş, binlercesini de köle olarak satmak üzere esir edip Antakya'ya getirmiştir. Bu sırada Piskopos Peter de çok sayıda esir ve ganimetle birlikte Antakya'ya ulaşmıştır. Aşağı Lorraine dükü Godefroi de Bouillon, yaptığı akın sonrası Antakya'ya dönerken Türklerle karşılaşmış; otuzunu öldürüp aynı sayıda kişiyi de esir alarak Antakya'ya varmıştır (Raimundus Aguilers, 2019: 128-131). Bohemund, Ma'arratu'n-Nu'mân şehrini ele geçirdiğinde, emrindeki Haçlılar gördükleri tüm Müslümanları ortadan kaldırmışlardır. Öyle ki şehirde Müslüman cesedi olmayan ufacak bir yer dahi kalmamıştır. Bohemund saraya girme talimatı verdiğinde, Haçlılar saraydakilerin bir kısmını öldürüp bir kısmını da köle pazarında satmaları için esir edip Antakya'ya göndermişlerdir (Peter Tudebodus, 2019: 157-158; Robert The Monk, 2005: 186).

Denize takriben on üç mil uzaklıktaki Antakya'nın ele geçirilmesi, Haçlılar için müstahkem bir mevki elde etmenin yanında daha başka imkânlar da sağlamıştır. Zira şehir, kara ticaretinin bir merkezi olmanın yanında (Yıldız, 1999: 56) nehir yoluyla hemen hemen Antakya'ya kadar gelen gemiler sayesinde Akdeniz ticaretinde de önemli bir yere sahiptir. Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde talep edilen ticarî ürünler arasında köleler ilk sıralarda yer aldığından kıyıdaki önemli şehirlerde müstakil bir köle pazarı bulunmakta; Akdeniz'in önemli bir köle pazarı da Antakya'da yer almaktaydı (Akdeniz'in diğer önemli köle pazarları: Pera, Girit, Foça, Sakız, Kıbrıs, Rodos, Naksos, Alanya ve Fethiye'dir. Bu merkezlerde köleler yoğun bir şekilde alınıp satılmaktadır. Bkz. Güngörmez, 2016: 53). Haçlılar, şehri ele geçirdikten sonra buradaki köle pazarına dokunmamış, işlevini devam ettirmesine müsaade etmişlerdi (Raimundus Aguilers, 2019: 128; Peter Tudebodus, 2019: 157-158). Müslümanların ele geçirdikleri Haçlı esirleri köle olarak sattıkları pazarların bulunduğu şehirler arasında Horasan (Peter Tudebodus, 2019: 142; Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 53, 68, 110, 128) ve Haleb'in (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 53) yanında Antakya da vardı. Müslümanlarca ganimet olarak alınan emtia İran da dâhil olmak üzere muhtelif ülkelerdeki pazarlarda satılmaktaydı (Kaya, 2004: 137).

4. KÖLE SATIŞINDAN DAHA KÂRLI BİR YÖNTEM: ESİRLERİN FİDYE KARŞILIĞI SERBEST BIRAKILMASI

Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması onların köle olarak satılmasından daha karlı bir uygulama olduğundan Müslümanlar ve Haçlılar mümkün olduğunda daha fazla kazanç sağlayan ilk yolu, yani fidye almayı tercih etmişlerdir. Savaşarak rakibini yok etmeye yönelik mücadelenin ardından taraflar bir müddet sonra az ya da çok sayıda ele geçirdikleri esirleri köle olarak satmaya; daha sonra da esirlerin arasında bulunan önemli kimseleri fidye karşılığı serbest bırakmaya başlamışlardır. Bu önemli kimseler, esir edildikten sonra hapisane gibi yerlere atılmakta; hâkimi oldukları yerden, dâhil oldukları cemaatten ya da yakınlarından serbest bırakılmaları karşılığında fidye istenmekteydi. Esir edilen kral, emir veya önemli bir ordu komutanı ise, fidye alınarak nakdî kazanç sağlanması yanında tutsak oldukları sırada komuta edilemeyen birliklerine karşı gerçekleştirilecek bir saldırıda askerlerin mukavemet gücü ve azmi kırılarak dağıtılmaları ve yenilgiye uğratılmaları fırsatı da sunmaktaydı. Kaynaklara yansıyan uygulamalara bakıldığında, fidye karşılığında esirleri serbest bırakmak daha ziyade bölgenin sakinleri olan Müslümanlar tarafından tercih edilirken, zamanla Haçlıların da Yakındoğu'ya yayılıp yerleştikten sonra bu kârlı uygulamayı keşfedip tatbik ettikleri görülür.

Albertus Aquensis'in aktardığına göre Kudüs Haçlılar tarafından ele geçirildiğinde Hristiyanların ileri gelenleri, muhtemel bir Fatımî saldırısı gerçekleştiği takdirde şehirde zor durumda kalmamak için tüm esirlerin öldürülmesini teklif etmişlerdi. Bunun üzerine şehrin zapt edilmesinin üçüncü günü esirlerin öldürüleceği ilan edilmiş; daha önce fidye almak için canları bağışlanacağı söylenen esirlerin tümü katledilmiştir (Albert of Aachen, 2013: I/228-229). Öyle görünüyor ki Haçlılar, şehir düşman muhasarasına maruz kaldığında ellerindeki esirleri düşmanla anlaşmanın bir aracı olarak kullanmayı düşünmemişler; aksine esirlerin herhangi çatışmada tehlike unsuru olabileceğini varsaymışlardır.

Kudüs kralı, Şeyzer şehrini kuşatıp ele geçirdiğinde şehirdeki herkesi kılıçtan geçirmiş ve şehri yağma ettirip alınan ganimetleri bir araya toplayarak askerleri arasında paylaştırmıştır. Yola çıktıkları andan itibaren kötü elbiseler giyen ve görünümüne dikkat etmeyen Haçlılar, ilk defa bu şehir sayesinde servet toplayıp kendilerini donatmışlardır. Kral, fidye almayı umarak şehrin emiri ve kadısını zincire vurup esir etmiştir (Willermus Tyrensis, 2018: 88). Haçlıların, ilk defa düşmanı imha etmekten sarf-ı nazar ederek fidye karşılığında serbest bırakmak niyetiyle önemli devlet adamlarını tutsak etmesi dikkate değerdir.

Muhtemelen Haçlılara bu hususta ilham veren davranış Danişmendlilerin esir aldıkları Norman lideri Bohemund'u fidye karşılığında serbest bırakmaları idi. Malatya hâkimi Gabriel Danişmendli muhasarasından kurtulmak için Norman lideri Bohemund'dan yardım istemiş; Bohemund da ordusunu toplayarak on veya daha fazla günde Antakya'dan Malatya'ya ulaşmıştı. Bunun üzerine Danişmendliler kuşatmayı kaldırmış; Bohemund şehre yaklaştığında çekilen Danişmendli gücüyle karşılaşmamıştı. Adamları şehre girip dinlendikten sonra Danişmendlilerle savaşmak için yola koyulmalarının daha doğru olacağını söylemelerine rağmen Bohemund bu tavsiyeleri dinlemeyerek düşmanı takip etme emrini vermiş ve 1100 yılının Ağustos ayında giriştiği savaşta esir düşmüştür. Beş Haçlı kontu birleşerek Bohemund'u kurtarmak istemişse de Danişmendlilerle yaptıkları mücadelelerde başarılı olamamışlardır. Neticede Bohemund ancak 10.000 Michaele (O dönemde ticarete sıkça kullanılan ve Bizans İmparatoru Mikhael'in kendi resmini üzerine damgalattığı altın paradır) fidye karşılığında serbest kalabilmiştir (Ralph of Caen, 2005: 156-157, 163-164; Çelik, 2006: 56; Altuntaş, 2007: 27-28. Fulcherius Carnotensis, Bohemund'un gelişine karşılık ilerleyen Türkler tarafından pusu kurularak esir alındığından söz etmektedir. Bkz. Yıldız, 1999: 66. Bohemund'un dört yıl boyunca esir bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. Willermus Tyrensis, 2018: 104. Hadisenin gerçekleştiği tarih ve fidye miktarı dönemin kaynaklarında farklı şekilde kaydedilmiştir. Bkz. Serdar, 2016: 101-110).

Antakya kontluğunun ileri gelenlerinden Tankred, Urfa kontu Baudouin ve akrabası olan Joscelin bir araya gelerek Urfa yakınlarındaki Harran şehrini kuşatmaya karar vermişlerdi. Şehir teslim olmak üzereyken Prens Bohemund ve Kont Baudouin arasında anlaşmazlık çıkmış ve tartışma uzamıştı. Bu sırada bölgedeki Selçuklu emirine tabi Türklerden müteşekkil kuvvetli bir birlik gelerek Haçlıları kılıçtan geçirmiş; Baudouin ve akrabası Joscelin zincire vurularak esir edilmiştir. Bu şekilde Urfa kontluğunun başsız kalmasını fırsat bilen Müslümanlar, kontluk dâhilindeki kaleleri fethetmeğe, köyleri yakmağa ve köylüleri esir almağa başlamışlardır. Baudouin ve Joscelin ise beş yıllık bir esaret hayatının ardından ancak 1109 yılında fidye ödenmek suretiyle serbest kalabilmişlerdir (Willermus Tyrensis, 2018: 112, 129, 131).

Artuklu emiri Belek de Haçlıların hâkimiyeti altında bulunan topraklara düzenlediği saldırılar sırasında Urfa kontu Joscelin'i ve akrabası olan Galeran'ı esir etmişti. Kudüs kralı II. Baudouin'i de gece yolculuğu sırasında pusuya düşürerek ele geçirmişti. Bu üç esir Harput kalesinde tutuldukları sırada elli kişilik bir Ermeni grubu bunları kurtarmak için kaleye sızmış, fakat başarılı olamamıştı. Bunun üzerine esirler Harput'tan Harran'a sevk

edilmişlerdi. On sekiz ay kadar tutuklu kalan Baudouin, 1124 senesinin Ağustos ayında 100.000 Mikhale fidye karşılığında serbest kalmıştır (Willermus Tyrensis, 2018: 205-210, 251).

Trablus bölgesinde ordusuyla hareket halinde olan Musul atabegi İmâdüddin Zengî'nin oğlu Nûreddin Zengî, Haçlılar tarafından saldırıya uğramış ve ağır bir yenilgi almıştı. Bu saldırı sırasında askerlerinin bir kısmı esir edilmesine rağmen hemen büyük bir ordu toplayarak 1165 yılında Antakya topraklarındaki müstahkem Harim'i kuşattı. Haçlı saldırısı karşısında taktik gereği geri çekildi ve dağınık bir halde kendisini takip eden Haçlıları dar ve bataklık bir geçitte pusu kurarak hezimete uğrattı. Prens III. Bohemund, Antakya prensi Raymond, Trablus kontu II. Raymond, Bizans'ın Kilikya valisi Konstantin Koloman, Lusinyan kontu VIII. Hugo, Urfa kontu II. Joscelin'in oğlu III. Joscelin, bazı Tapınak ve Hospital şövalyeleri ile diğer pek çok soylu kişi Zengîlerin eline esir düştü. Mezkûr kale alındıktan sonra esirler Haleb'e götürülüp hapsedildi. Nûreddin, Hristiyan esirleri ve bilhassa da soyluları serbest bırakma taraftarı olmasa da Prens Bohemund'u fidye karşılığı salmıştır (Çalışır, 2018: 38-42; Willermus Tyrensis, 2019: 152-154, 156).

Yedinci Haçlı Seferini idare eden Fransa kralı IX. Louis ve adamları Müslümanlara esir düşünce, kral serbest kalabilmek için ele geçirdiği Dimyat'ı Müslümanlara teslim etmiş; adamları için de 800.000 altın dinar (basants), yani dört yüz bin livre ödemeyi kabul etmiştir (Çalışır, 2018: 142-143; Jean de Joinville, 2002: 140-141; Kaya, 2019: 26-27).

Fidye karşılığı serbest bırakılanlar sadece önemli konuma sahip kimseler değildi. Esir alınıp tutsak edilen çok sayıda insan, zengin tüccarların, hanedan üyelerinin veya devlet adamlarının hayır yapmak niyetiyle fidyelerini ödemesiyle serbest kalabilmekteydi. Hatta taraflar arasında her iki grubun da güvenini kazanmış muteber arabulucular da hizmet verebiliyordu. Frank sahillerinde ticaret yapan ve hem Müslüman hem de Frank yöneticiler katında saygı gören Nasr b. Kavvam ile Ebu'd-Dürr Yakut Mevle'l-Attafi adlı iki zengin ve güvenilir tacir, para verip esirleri kurtarmak isteyen kimselerin başvuru merkeziydi. Bu iki tâcir, kendilerini yollayan ya da paralarını gönderen kimseler adına, özellikle ülkelerinden uzakta olup kimseleri olmayan ve fidyelerinin ödenme ihtimali bulunmayan Mağriblilerin fidyelerinin ödenip kurtarılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Dımaşk ve Halep atabegi Nûreddin Zengî de hastalığı sırasında Mağribli esirleri kurtarmak için malından on iki bin dinar harcayacağına dair adakta bulunmuş; iyileştiğinde de hemen söz konusu meblağı göndermiştir (İbni Cübeyr, 2019: 229-230). Haçlılara karşı savaşan, barış zamanlarında da onları ziyaret eden Münkızoğullarından Usâme İbn Münkız, Müslüman esirleri satın alması için Haçlıların onları kendisine getirdiklerinden ve Şam emiri Mu'înüddin ile birlikte pek çok esiri satın almaya çalıştığından bahsetmektedir (Usâme İbn Münkız, 2020: 105-106). Zengîlerin veziri Cemâleddin İsfahânî (ö. 1164) de Gürcülerden satın aldığı Müslüman esirler dışında her yıl Suriye'ye on bin dinar para göndererek Haçlılardan esirler satın almaktaydı (İbnu'l-Ezrak, 1992: 132; İbü'l-Esîr, 1987: XI/251).

Kurtuluş akçesi adıyla da geçen esirlerin fidye miktarları unvanlarına göre değişebilmekteydi. Bir şövalye, kont, emir veya bir hükümdar ele geçirildiğinde fidye için makamına ve unvanına göre yüklü bir meblağ tayin edilmekteydi. Tutsaklar bazen bir iki sene, bazen de uzun yıllar zindanlarda kalarak tayin edilen fidye bedelinin ödenmesini beklemekteydi. Danişmendliler tarafından esir edilen Norman lideri Bohemund'un fidyesi olarak kaynaklarda 100.000 philips, 100.000 besants (Bizans sikkesi), 10.000 Michaela gibi farklı miktarlar geçmektedir. Urfa kontu Baudouin'in fidye miktarı için de 70.000 dinardan 20.000 dinara kadar farklı meblağlar zikredilmiştir (Urfalı Mateos, 2000: 234; İbü'l-Esîr, 1987: X/389). Kudüs kralı II. Baudouin'in için ise 100.000 Mikhale ödenmiştir. Trablus kontu Raymond, 150.000 Sûr dinarı ve 1.000 esir karşılığında serbest bırakılmıştır (İbü'l-Esîr, 1987:

XI/336). Fransa kralı IX. Louis, adamlarının serbest kalması için 800.000 altın dinar (basants), yani dört yüz bin livre ödemeyi kabul etmiştir (Çalışır, 2018: 142-143; Jean de Joinville, 2002: 141; Kaya, 2019: 26-27).

Kaynaklarda geçen bu rakamlarda bir miktar abartı söz konusu olabilir, ancak yine de fidye miktarlarının yüksek olduğu aşikârdır. Diğer yandan sıradan bir askerin fidyesi de ancak kendi ödeyebileceği düzeydeydi. Usâme b. Münkız 1115 yılında babası Münşid ile Emir Porsuk'un Kefertab'ı almalarının ardından ele geçirdikleri esirlerin fidyelerini kararlaştırdıklarını; bu sırada meseleyle ilgili olarak şuna şahit olduğunu söylemektedir: “*Bir piyade fidye için kendisinden ne kadar isteneceğini sorduğunda, 600 dinar cevabını aldı. Piyade, ayda iki dinar maaş aldığını; bu meblağa sahip olmasının mümkün olmadığını dile getirdi.*” (Usâme İbn Münkız, 2020: 96, 98). Nitekim Tur'un Müslüman valisinin oğlu av sırasında Haçlılara esir düştüğünde, kendisi için belirlenen fidye miktarı 2.000 dinar olmuş; aynı zindana atılan bir bedevînin fidyesi ise 50 dinar olarak tespit edilmiştir (Usâme İbn Münkız, 2020: 104).

Özgürlük vaat edilen esirler için fidye verebilecek bir muhatap bulunamazsa veya tayin edilen miktar esirin kendisinden tahsil edilemezse ya da esiri elinde tutan kimse bir köle tâciri veya sıradan biri ise, esirler genellikle az bir meblağ karşılığında köle olarak satılıyordu. III. Haçlı Seferi'nde, Alman kralı Friedrich Barbarossa'nın oğlu ve ordusu Antakya'dan Haleb'e doğru ilerlerken askerlerden bazıları esir alınıp köle pazarlarında ucuz fiyata satılmıştı (Aytaç, 2019: 194). Hittîn savaşında da şövalyeler, kontlar ve süvariler de dâhil olmak üzere 30.000 Haçlı esir edilmiş; bunlardan otuzunu elinde bulunduran bir çiftçi, elindeki bir tutsağı bir çift ayakkabı karşılığında satmıştı (İbn Kesîr, 1995: XIII/24).

Haçlı seferlerinin ve sonrasındaki çetin mücadelelerin meydana getirdiği istikrarsız ortamın bir neticesi olarak zamanla Haçlılar ve Müslümanlar arasında yağma yaparak ganimet toplayan, ahaliyi esir edip köle olarak satmak amacıyla hareket eden, muhkem olmayan yerlere ani baskınlar yaparak eşkıya gibi davranan gruplar da ortaya çıkmıştı (Çalışır, 2018: 116-117; İbn Kalânisi, 2015: 36-37; İbni Cübeyr, 2019: 222; Willermus Tyrensis, 2018: 55; Jean de Joinville, 2002: 134). Hatta Kıbrıs kralı Amaury dahi sık sık Müslüman topraklarına girip ordusunu gruplara ayırarak etrafa yağma akınları yapmakta, bolca ganimet toplayıp erkek, kadın ve çocukları esir almakta, hayvan sürüleri ele geçirmekteydi (Ernoul Kroniği, 2019: 259-260).

5. ÖZGÜRLÜĞE KARŞILIK KALE, KALEYE KARŞILIK ÖZGÜRLÜK

Seferler düzenleyerek sınırlarını genişleten ve birçok kale ele geçiren Haçlılar, kısa zamanda Antakya prensliği (1098-1268), Urfa kontluğu (1098-1150), Kudüs krallığı (1099-1291) ve Trablusşam kontluğu (1102-1289) adlarıyla teşkilatlı bir yapıya bürünmüşler ve buna bağlı olarak da savaş şartları ve tarzlarında değişiklikler yapmışlardır. Seferler sırasında düşmanın tümüyle kılıçtan geçirilmesi ve külfet oluşturacak esirler alınmaması anlayışı yerini malî katkı oluşturacak ya da diplomatik hamlelerde ve antlaşmalarda kendilerine üstünlük sağlayacak unsurlara meyletmeye bırakmıştı. Zira artık esirleri köle olarak satabilecekleri şehirleri ve bu şehirlerin içinde esirleri tutabilecekleri zindanları vardı. Diğer taraftan savaşlarda pek çok Haçlı soylusu Müslümanların eline esir düşmekteydi. Müslümanlar bu esirleri bazen fidye karşılığı serbest bırakmakta, bazen de kaleleri ele geçirmek veya Haçlılar tarafından muhasara edilen kalelerin kuşatmasını kaldırtmak için kullanmaktaydılar.

1187 yılında Haçlıların elindeki Taberiye'yi kuşatan Selâhaddîn Eyyübî, Kudüs kralı Lüzinyanlı Guy önderliğinde üzerine gelen Haçlıları Hittîn'de karşılaşmıştı. Selâhaddîn, susuzluktan kıvranan Haçlıları öğle sıcağında savaşmak zorunda bırakmış; üstelik Haçlı ordusunun etrafına yığıldığı çalılırları tutuşturarak savaş meydanının hararetini bir kat daha

arttırmıştı. Savaş sonunda Kral Guy, Gabula kontu Miles de Colaverdo, Genç Onfroy de Toron, Gautier de Arsur, Hugues de Gibelin, Botron Senyörü, Maraclea Senyörü, Tapınak Şövalyeleri Üstad-ı Azamı, Markiz Boniface de Montferrat, Kont Josselin, kralın kardeşi Başkomutan Amaury, kralın mareşali ve daha sayısı bine varan soylu esir düşmüştü. Taberiye kontesi de, kralın esir düştüğünü ve Hristiyanların yenildiğini öğrenince, Taberiye'yi Selâhaddîn'e teslim ederek canını kurtarmıştı. Bir Haçlı-Müslüman çatışmasında ilk defa bu kadar çok önemli kişi birden esir edilmişti. Selâhaddîn, bu esirleri, gayet muhkem olan Aşkelon kalesini düşürmek için kullanmış; Kral Guy'a kale teslim edildiği takdirde kendisini serbest bırakmayı vaat etmiştir. Bunun üzerine şehirdeki asilzadelerle haberleşen Kral Guy, müdafaa edemeyeceklerse şehri teslim etmelerini; aksi takdirde büyük bir yıkım ve katliamın gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Şehir teslim olunca, kral esirler arasından onda birini seçerek kendisiyle birlikte serbest kalmalarını sağlamıştır (Menestrel de Reims'in *Vakayiname*'sinde Kral Guy'e seçtiği yirmi adamın serbest kalacakları söylenmiştir. Bkz. Ernoul Kroniği, 2019: 139-141, 143, 145, 152-153; Çalışır, 2018: 46-52). Bu şekilde Selâhaddîn Eyyübî, Haçlıların en büyük lideri olan Kudüs kralı Guy'i esir ederek bir taraftan siyasî itibarını yükseltmiş, diğer taraftan da elde ettiği esirler üzerinden kurduğu diplomatik ilişkiler vasıtasıyla Aşkelon kalesini ve şehrini savaştan ele geçirmeyi bilmiştir.

Selâhaddîn Eyyübî aynı yöntemi bir başka yerde daha kullanmıştır. 1187 yılında Kudüs'ü ele geçirdikten sonra kuşattığı Sûr kalesini düşürmek için daha önce ele geçirdiği Sûr hâkimi Montferrat markisini Dımaşk'tan getirtmiş; kalenin içindeki markinin oğlu Konrad'a Sûr'u teslim etmesi karşılığında babasını serbest bırakmayı teklif etmiştir. Ancak bu sefer plan işe yaramamış, Konrad kaleyi teslim etmeyi kabul etmemiştir (Ernoul Kroniği, 2019: 186).

Müslümanların Antakya muhasarası sırasında meydana gelen açlık sebebiyle yiyecek temin etmek için dikkatsizce çevreyi dolaşırken yakalanan iki yüzden fazla Haçlı askeri, Trablus'ta esir tutulurlarken Akka'yı kuşatmış olan yoldaşlarına mektup göndermişler; Trablus emirinin, Akka kuşatmasını kaldırmaları şartıyla Haçlılara büyük bir meblağ ödemeyi ve elindeki tüm esirleri serbest bırakmayı teklif ettiğini bildirmişlerdi (Willermus Tyrensis, 2016: 254-255; Raimundus Aguilers, 2019: 173). *Anonim Haçlı Tarihi*'nde ise Trablus emirinin, Haçlıların Akka kuşatmasını kaldırmaları için üç yüzden fazla esiri serbest bırakmayı, bin beş yüz Bizans altını ve on beş at vermeyi teklif ettiği zikredilmektedir (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 149).

Kudüs'ü ele geçirdikten sonra Kutsal Kabir Manastırı'na biat ederek Tapınakçılar adıyla anılacak olan şövalyeler: "*Bizler kendi topraklarımızdan, dostlarımızdan vazgeçtik. Tanrı'nın yasası için, onun adını yüceltmek ve savunmak için buraya geldik.*" (Ernoul Kroniği, 2019: 23) diyerek yemin etmişlerdi. Bu şekilde kutsal amaçlar uğruna dostlarından bile vaz geçtiklerini ilan eden Tapınak şövalyeleri, bir taraftan ticaret kervanlarına ve kafilelere düzenledikleri saldırılar ve yaptıkları yağmalarla hazinelerini doldururlarken, diğer taraftan esir düşen haçlılar için herhangi bir fedakârlıkta bulunmayı düşünmeyeceklerdi. Yedinci Haçlı Seferi sırasında Mısır'daki Müslümanlara esir düşen Haçlılar, Tapınak ve Hospital şövalyelerine serbest bırakılmaları karşılığında kendilerine ait kalelerden birini Müslümanlara teslim edip edemeyeceklerini sormuşlar; kale komutanlarından, kalelerini asla insanlar için fidye olarak vermeyeceklerine dair kutsal emanetler üzerine yemin ettikleri cevabını almışlardı. Hatta serbest bırakılmak için tayin edilen fidyeyi bir araya getirmeye çalışan haçlılar, eksik kalan otuz bin livreyi Tapınak şövalyelerinden tamamlamalarını istediklerinde, bankerlik işine de girmiş olan Tapınak şövalyeleri, kendilerine teslim edilen parayı emanet edenler dışında hiç kimse için fidye olarak vermeyeceklerine dair yemin ettiklerini söyleyip para yardımında dahi bulunmaktan kaçınmışlardı (Jean de Joinville, 2002: 139-140, 151-152).

6. ANTLAŞMALARIN ÖNEMLİ BİR MADDESİ: ESİRLERİN SERBEST BIRAKILMASI

Haçlıların Yakınoğu'ya yerleşmeleri ve bölgeye yavaş yavaş uyum sağlamalarıyla birlikte savaşın dili de değişmeye başlamış; yapılan mücadelelerde tarafların birbirlerini tamamıyla yok etmesi mümkün olmadığı görüldüğünden antlaşmalarla stratejik üstünlük elde edilmeye ve bu sayede diğeri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışılmıştır. Bu sırada elde edilen ganimetler içinde üst sıralarda bulunan esirler de antlaşmaların en önemli maddeleri haline gelmişlerdir. Artık savaşlarda taraflar düşmanı tamamıyla yok etmeye çalışmamakta, savaşın galibi esir ettiği düşman askerlerini köle olarak satmanın ya da fidye karşılığı serbest bırakmanın menfaatine daha uygun düştüğünü görmekteydi. Bu durum zamanla mutad bir uygulama olmanın da ötesine geçecek, esirlerin serbest bırakılması karşılığında kaleler düşecek, kuşatmalar kaldırılacaktır. Bazen de sadece savaş sonunda ele geçirilen esirler değil kuşatılan şehrin tüm ahalsinin kılıçtan geçirilmemesi veya esir edilmemesi için fidye bedelleri belirlenecek ya da karşılıklı olarak esirler serbest bırakılacaktır.

Dımaşk emiri Tâcülmülük Böri, Banyas şehri üzerine düzenlediği seferde, şehirde bulunan ahaliyi, yaya ve süvari askerleri ve soylu Railer Rus'un karısını esir alarak götürmüştü. Daha sonra Kudüs kralıyla ateşkes yapmak isteyen Dımaşklılar, Banyas şehirden aldıkları tüm esirleri ve Railer Rus'un karısını geri vermeyi teklif ederek kralla barış yapmışlardır (Willermus Tyrensis, 2018: 314, 317).

Selâhaddîn Eyyûbî, Kudüs'ün çevresini ele geçirip şehrin surlarına dayandığında, muhasara altındaki şehrin sakinleri Müslüman ordusuna saldırmak istemiş; Patrik Balian d'Ibelin ise: *"Şehirdeki her erkeğe karşılık kırk kadın ve çocuk var içeride ve eğer bizler ölürsek Müslümanlar kadınlarımızı ve çocuklarımızı esir alacak. Onları öldürmeseler bile dinlerini değiştirecekler... Hristiyanlığı devam ettirmek için kadınları ve çocukları kurtarmak, cenk etmeye gitmekten daha hayırlı bana göre."* diyerek şövalye, asilzade ve askerleri teslim olmaya ikna etmiştir. Bununla birlikte şehir düşmek üzere olduğundan, Selâhaddîn şayet insafına teslim olmak istiyorlarsa ve köle olarak esir alınmayı kabul ederlerse, ancak o zaman şehri teslim almayı kabul edeceğini belirtmiştir. Patrik Balian d'Ibelin'in merhamet dilemesinin ardından, ahalinin fidye karşılığı serbest bırakılmasına; fidye bedelini ödeyemeyenlerin ise köle olarak kalmalarına karar verilmiştir. Belirlenen fidye miktarları ancak şehrin zengin zümresinin ödeyebileceği seviyede olduğu görüldüğünden görüşmeler tekrar başlamış; neticede varlıklı kimselerden erkeklere 10 bezant, kadınlara 5 bezant, çocuklara 1 bezant fidye bedeli tayin edilmiştir (Bezant, Kudüs krallığına ait bir para birimi olup Sarazen diye de isimlendirilirdi. 1 bezant 10 Ermeni dirhemine ve 40 Venedik şilinine eşitti. Bkz. Özkutlu, 2019: 492, 505). Tüm yoksulların serbest bırakılmasına karşılık ise 100 bin bezant istenmiştir. Halkın tümünün fidyesi ödenemeyeceğinden sadece 7 bin kişi için 30 bin bezant üzerinde anlaşılmıştır. 1187 yılının Ekim ayında şehir teslim edildiğinde, şehri boşaltmaları ve fidyeyi ödemeleri için kırk gün mühlet verilmiştir. Kırkıncı gün şehirdeki her şey ve herkes Selâhaddîn'in olacaktı (Ernoul Kroniği, 2019: 171-177).

İngiltere kralı II. Henry'nin Hospital binasında büyük bir hazinesi bulunmaktaydı. Bu hazine yoksulların fidyesi için Hospital şövalyelerinden istenmiş; şövalyeler de İngiltere kralının hazinesinin kullanılmasına izin vermişlerdir. Ancak şehirde hâlâ çok sayıda fakir vardı. Kudüs'ün tesliminin ardından bunların pek çoğu azat edilmiş, ancak yine de 11 bin kişi esir olarak kalmıştı (Ernoul Kroniği, 2019: 174. Hittîn savaşıyla ilgili bilgiler veren Hospital ve Tapınak şövalyelerine ait mektuplar için bkz. Çalışır, 2018: 46-53). Bu şekilde Kudüs düşmek üzereyken ve yağma edilip halk kılıçtan geçirilecekken, ahalinin merhamet dilemesi neticesinde yapılan görüşmeler sonucunda Haçlı seferleri tarihinde bir anda en fazla esirin fidye karşılığı serbest bırakıldığı bir anlaşma yapılmıştır. Aslında şehir teslim alan fâtihe

şehrin sakinlerini öldürmesi hiçbir fayda sağlamayacaktı ya da öldürme dahi tüm ahaliyi köle olarak satması mümkün değildi. Bu şekilde fidyeyle serbest bırakmak çok daha fazla maddî gelir oluşturmuştu.

Alman imparatoru Friedrich Barbarossa ile İngiltere kralı Richard'ın iki yıldır süren Akkâ kalesi kuşatması sonunda Müslümanların daha fazla dayanacak gücü kalmamıştı. Kaledekiler Selâhaddîn Eyyûbî'ye dışarı nasıl çıkabileceklerini sormuşlar ve kendilerine yardım edilmesini istemişlerdi. Selâhaddîn ile Haçlılar arasında yapılan görüşmeler sonunda, şehrin teslim edilmesi, şehirdeki her Müslümana karşılık bir Hristiyan esirin değiş tokuş edilmesi, emirler ve soylu kişiler için fidye ödenmesi ve gerçek haçın Haçlılara teslim edilmesi karara bağlanmıştı. Anlaşmanın şartlarının gerçekleştirilmesi için tayin edilen gün geldiğinde Selâhaddîn hazırlıklarını tamamlayamamış; bir müddet daha süre verilmesine rağmen sultan sözünü yerine getirememişti. Bunun üzerine yaklaşık 2.600 Müslümanın boynu vurulmuş; sadece asillerden birkaç kişi, fidye bedellerini ödetmek veya Hristiyan esirler karşılığında takas etmek için sağ bırakılmıştı (Ernoul Kroniği, 2019: 206-207; Çalışır, 2018: 64).

Haçlı-Müslüman mücadelesi sırasında yapılan antlaşmalarda zamanla esirlerin takas edilerek serbest bırakılması maddesi de yer almaya başlamıştır. Bir bedene karşılık başka bir beden kurtarılması ya da bir şehrin ahalisinin kurtarılması için aynı sayıda esir bulunması gerekiyordu. Üçüncü Haçlı Seferi'nden itibaren Avrupa'dan Yakındoğu'ya gelen ve toprak ve mal kazanma hırında olan, aynı zamanda dinî motivasyonu ağır basan Haçlılar hariç tutulacak olursa, bölgede uzun zamandan beri bulunan Haçlılar ile Müslümanlar arasında ortak bir savaş anlayışının geliştiği, ele geçirilen yerlerdeki ahalinin tamamen yok edilmediği, yapılacak görüşmelerde stratejik bir unsur olarak büyük nüfusların esir edildiği görülür.

Akka kralı Jean de Brienne'in başlattığı Dimyat seferi sonucunda Haçlılar şehri ele geçirdiğinde, Alman kralı II. Friedrich'in önderliğinde Beşinci Haçlı Seferini başlatan grup da onlara katılmıştı. Eyyûbî sultanı el-Kâmil, Haçlıların şehirle bağlantısını keserek onları zor duruma sokmuş; krala, Dimyat'ı teslim ederlerse askerlerini sağ salım çıkaracağını bildirmişti. 1221 yılında sultan ile kral arasında yapılan anlaşmaya göre Hristiyanlar Dimyat'ı terk edecekler ve denizin ötesinde, Hristiyan âleminde zindanda olan tüm Müslüman esirler serbest bırakılacaktı. Buna mukabil olarak da sultan, kendi zindanlarında ve kardeşi Muazzam b. Âdil'in zindanlarında bulunan Hristiyan esirleri serbest bırakacaktı. Bu şekilde Haçlılar Dimyat'tan çıkarılınca, Kral Jean Müslüman esirlerin serbest bırakılması için kalelere ve şehirlere şövalyeler göndermiş; Dimaşk, Kudüs ve Muazzam b. Âdil'in topraklarındaki esir Hristiyanları çıkarmak için de şövalyeler yollamıştı (Ernoul Kroniği, 2019: 316-317; Çalışır, 2018: 84-85, 95).

6. SOYLU VE SOYLU OLMAYAN HAÇLILARIN ESARETİ

Kaynaklara yansımış esaret hayatıyla ilgili malumat içinde soylu olmayanlara dair izler bulmak pek mümkün değilse de soylularla ilgili kayıtlara rastlamak mümkündür. Mesela 1248 yılında Dimyat üzerine sefer düzenleyen Haçlıların arasında yer alan Fransız lordu Jean de Joinville, Memlûklulara esir düşünce, esaret hayatı sırasında yaşadıklarını ayrıntılarıyla kaleme almıştır. Yine Fransa kralı IX. Louis ile çıktığı seferde, kral ve diğer esirlerin başından geçenlere de eserinde yer vermiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla esaret altındayken soylu kimseler ile soylu olmayanlara yapılan muamele aynı değildi. Nitekim Joinville ve yanındakiler Müslümanlara esir düştüğünde, eğer onun için "kralın kuzeni" denilmeseydi, Joinville öldürülecekti. Kralın kuzeni sanılmakla hayatını kurtaran Joinville, tutsak edildiği sırada yaşadıklarını şöyle dile getirmektedir: "Emirlerin toplandığı kaptan köşküne götürüldüm. Ben onların arasına geldiğimde

üzerimden zırhımı aldılar ve bana acıyarak üzerinde kürkler olan kırmızı çizgili, eşimin annesinin bana verdiği örtüyü üzerime attılar. Onlardan birisi bana beyaz bir kuşak getirdi. Bununla üzerime koyduğum örtüyü bağladım ve bir de delik açarak onu elbise gibi giydim. Bir diğeri bana, başıma giydiğim bir başlık getirdi... Bu sırada içecek bir şey istedim. Bir kavanozun içinde biraz su getirdiler. Ben suyu içmek için ağzıma götürür götürmez, su burnumdan dışarıya fışkırdı... Boğazımda tümör vardı. Sonra Müslüman emirlerden birisi ona bizim rahat olmamızı, çünkü kendisinin vereceği bir çeşit içecek ile benim iki gün içerisinde iyileşeceğimi söyledi ve dediğini yaptı.” (Jean de Joinville, 2002: 133-135).

Görüldüğü kadarıyla soylu kimselerin esaret hayatı çok zor şartlar altında geçmiyordu. Hatta mevcut hastalıkları bile tedavi ediliyordu. Ancak bir salgın hastalık sırasında Mısır’da belirti gösteren herkes, soylu da olsa öldürülmüş; hastalığın yayılmasını önlemek için de kireçli karışımlar başlarına serpilmişti (Jean de Joinville, 2002: 136-137). Yine salgın hastalıklar sebebiyle şehir garnizonunun eridiği sırada (Demirkent, 1997: 190) Haçlılar, Akka kralı Jean önderliğinde Dimyat’a girdiklerinde, sokaklarda ölümler ve hastalarla karşılaşmışlar; az sayıdaki sağlıklı Müslümanları esir almışlar, ancak esir alınan bu kimselerin sağlık sorunları olduğunu fark ettiklerinde onları da öldürmüşlerdi (Ernoul Kroniği, 2019: 304).

Urfa kontu Küçük Joscelin, Antakya prinkepsinin ölümü ve patriğin çağrısı üzerine gece yola çıktığında, susuzluğunu gidermek üzere atına bakan gençle birlikte maiyetinden geri kalmış ve pusuda bulunan haydutlar tarafından kimseye sezdirilmeden yakalanarak Haleb’e götürülmüştü. Willermus Tyrensis, Joscelin için: “*Pek temiz olmayan yaşantısının geri kalan kısmını pis bir zindanda, acılar içerisinde ve ağır zincirler altında, sefil bir şekilde tamamladı.*” (Willermus Tyrensis, 2019: 69) demektedir.

Joinville, Mısır’a düzenledikleri seferi anlattığı satırlarda, düşmana galip geldikten sonra teslim olanların seçilerek ayıklandığını; sağlıklı görünen kimselerin esir olarak götürüldüğünü belirtir. Yine Haçlı askerleriyle birlikte esir edilen Joinville, kralın ve adamlarının tutulduğu Mansûra’ya getirildiklerinde, kâtipler tarafından isimlerinin kaydedildiğini ve bir süre köşkte tutulduklarını söyler. Yapılan anlaşmanın ardından gitmek için izin isteyen Haçlılara, emirler yanlarından aç olarak ayrılmalarına izin vermeyeceklerini; yemek yemeden Mansûra’yı terk etmelerinin kendileri için bir utanç vesilesi olacağını bildirmişlerdir. Bunun üzerine kurulan sofrada esirlere yiyecek olarak kurtlanmasın diye güneşte kurutulmuş peynir parçaları ve dışı çeşitli renklere boyanmış dört beş günlük haşlanmış yumurta vermişlerdir (Jean de Joinville, 2002: 138-139, 150).

Kral ve yakınlarının nispeten daha iyi muamele gördüğü, diğer soyluların veya şövalyelerin zindanlarda hapsedildiği, soylu olmayanların ise köle pazarlarında satıldığı bir durumda, ihtida eden kimselerin toplumsal kabule mazhar oldukları ve konumlarını yükselttikleri görülmektedir. Jean de Joinville Mısır’da tutsak iken kendileriyle Fransızca konuşan birine rastlamış; ona Fransızca’yı nereden öğrendiğini sormuştur. Şahıs, Müslüman olmadan önce Hristiyan olduğunu belirtince, Joinville hayat hikâyesini öğrenmek istemiş; onun Provins doğumlu olduğunu, Mısır’a Kral John ile birlikte geldiğini, burada evlendiğini ve itibar sahibi biri olduğunu öğrenmiştir (Jean de Joinville, 2002: 155-156).

Hemen hemen tüm Haçlı kaynaklarında Müslümanların savaflara zincirlerle geldiği bilgisi yer alır. Savaş veya yağma akınları sırasında ele geçirilen soylu olmayan esirlerin zincirlenerek sevk edildikleri malumdur. Aslında bu iş için sadece zincirlerden istifade edilmemiş, prangalar ve boyunduruklar da kullanılmıştır (Peter Tudebodus, 2019: 187, 192; Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 162; Raimundus Aguilers, 2019: 216). Bu aletlerin olmadığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda elde mevcut bulunan çadır ipi veya başka herhangi bir nesneyle tutsakların bağlanarak kontrol altında tutulduğu da olurdu (İbn Kesir, 1995: XIII/24). Esirler kimi zaman ikişer ikişer bağlanarak götürülürler (Usâme İbn Münkız, 2020:

99), demir zincirlere vurularak zindanlara kapatılırlar (Ernoul Kroniği, 2019: 316; Usâme İbn Münkız, 2020: 104) veya köle pazarlarında satılmak üzere sergilenirlerdi (Çalışır, 2018: 116).

Kadınlar da dâhil olmak üzere esirler bazen ağır işlerde köle gibi çalıştırılırlardı (İbni Cübeyr, 2019: 229). Kudüs'ü ele geçirmek isteyen Godfrey of Bouillon ve Raymond Saint-Gilles, iki ahşap kule ve çok sayıda başka savaş aracı inşa ettirmek için uzak yerlerden getirilmesi gereken tomrukları elli-altmış Müslüman esire omuzlarında taşıttırılmışlardı (Peter Tudebodus, 2019: 177). Şehre girmelerinin ardından katliamdan kurtulan Müslüman ve Yahudi esirleri ise, şehrin caddelerinde ve sokaklarında yığınlar haline gelen cesetleri toplamaları için çalıştırmışlardı (Kaya, 2019: 318; Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 106-107).

7. ESİRLER VE KÖLELER İÇİNDE İHTİDA VE İRTİDAD ÖRNEKLERİ

Kaynaklarda esir ve kölelerden bazılarının ihtida veya irtidad ettiklerine dair bilgiler de mevcuttur. VII. Haçlı Seferi'ne iştirak eden Jean de Joinville, dinlerini inkâr edip Müslüman olmaları için Hristiyan esirlere baskı yapıldığından söz eder. Kendisinin de içinde bulunduğu Haçlı grubu tutsak edildiğinde, bir avluya götürülmüş ve orada Müslümanlar esirlere tek tek “*Dininden dönüyor musun?*” diye sormuş; dininden dönmeyenler bir tarafa ayrılıp başları kesilmiş, dininden dönenler ise başka bir tarafa koyulmuşlardır.

Yine Joinville, Fransa kralı IX. Louis ile adamlarının, esir olarak tutulduğu Mansûra'ya doğru getirildiği sırada denizcilerinin ihtida ettiklerini öğrenmiştir. Kral IX. Louis'in fidyесinin ödenmesini beklerken Joinville, mühtedi biriyle tanışmış; Provins doğumlu olan ve Mısır'a Kral John ile geldikten sonra esir düşüp din değiştiren bu adam, Mısır'da evlenerek itibar sahibi biri olmuştur. İhtida ettirilen Haçlıları gördüğünde çok üzülen Kral IX. Louis, Mısır elçileriyle anlaşma şartları için yaptığı görüşmede, daha önce esir edilmiş ve dinlerinden döndürülmüş olan küçük yaştaki çocukların serbest bırakılmasını istemiştir. Müslümanlar da üzülerek bu çocukları teslim etmişlerdir (Jean de Joinville, 2002: 137-138, 155-156, 177, 192).

1187 yılında Selâhaddîn Eyyûbî Kudüs'ü geri almak için harekete geçtiğinde, şehirde bulunan patrik, Müslümanların kadınları ve çocukları esir alacağından ve onları öldürmeseler bile dinlerini değiştireceklerinden korkuyla söz etmekteydi (Ernoul Kroniği, 2019: 171). Buna karşın İbn Cübeyr de, Dımaşk'tan Akka'ya giderken bir Mağriplinin hikâyesini dinlemiş; Haçlılara esir düşüp onların ellerinden kurtulduktan sonra Mağriblinin Hristiyanların arasında yaşamaya devam ettiğini ve kendi rızasıyla Hristiyan olduğunu öğrenmiştir. Yine İbn Cübeyr, Haçlıların köleleştirdiği Müslümanların Kral William'ın sarayında çalıştırdıklarından, burada dinlerinin değiştirilmesine rağmen inançlarını gizlice sürdürmeye devam ettiklerinden söz etmektedir (İbni Cübeyr, 2019: 230, 242-243).

8. SONUÇ

Kutsal toprakları kurtarmak idealiyle yola çıkan Haçlıların tek motivasyon kaynaklarının dinî hissiyatları olmadığı, dönemin içtimaî ve iktisadî şartlarının da bu hareketin canlanıp sönükleşmesinde etkili olduğu genel olarak kabul edilen bir husustur. Soyluların toprak elde etme kaygısı, İtalyan denizcilerin yeni koloniler kurma isteği ve yoksulların zengin olma amacı bu seferlere gösterilen ilginin önemli bir yönünü oluşturur. Bu şekilde muhtelif saiklerle hareket eden Haçlılar, Anadolu'ya ulaştıklarında, Bizans'a bağlılık yemini verdiklerinden dolayı burada herhangi bir yeri ele geçirmeyi düşünmemişler ve bir an önce Kudüs'e ulaşmayı hedeflemişlerdir. Ancak işlerini sağlamak niyetiyle yiyecek ve para elde etmeye çalışmışlar, ganimet peşine düşmüşlerdir.

Geçtikleri yerlerde sürekli saldırı tehlikesi altından bulunan Haçlılar, yapılan saldırıları püskürtmeye çalışırken ya da etrafa muhtelif sebeplerle akınlar yaparken, süratlerini

keseceğinden ve taarruza açık hale geleceklerinden esirler alıp yanlarında götürmeyi düşünmemişlerdir. Aynı zamanda esirleri köle olarak satacak bir mekâna sahip olmadıklarından onları nakde dönüştüremeyecekler ve yanlarında götürmek zorunda kalacaklardı. Yolculuk sırasında zaman zaman kendilerine lazım gelen asgarî iâşe miktarını bile temin edemez iken bir de esirleri beslemek onlar için mümkün görünmüyordu. Üstelik bazılarının yatacak çadırları bile yoktu. Bu şartlar dâhilinde yolculuk sırasında elde ettikleri ganimetler arasında esirler yer almıyordu.

Haçlılar, Antakya'yı ele geçirdikten sonra toprak sahibi olmuşlar ve bir köle pazarı elde etmişlerdi. Ancak hâlâ Müslümanları esir etmek veya köle edip satmak yerine öldürmeyi tercih ediyorlardı. Henüz kabarık haldeki dinî duyguları yatışmamış olduğundan bir süre daha düşman üzerinden maddî kazanç elde etmeyi düşünecek durumda değillerdi. Düşmanı yok etmeye odaklı böyle bir hareketle Müslümanları korkutmaya ve fetihleri kolaylaştırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, daha sonraki seferlerle Yakındoğu'ya gelen yeni Haçlı gruplarında da görülen bir durumdur. Bununla birlikte Haçlılar, toprak sahibi olduklarında ve esirleri tutabilecekleri hapsedip beslemek için inşâ ettiklerinde, Müslümanları esir almaya başlamışlar; zamanla da esirleri öldürmek yerine onları köle olarak satmanın daha kazançlı olduğunu tecrübe etmişlerdir.

Seferlerin ilk dönemlerinde Müslümanların ve daha sonra da Haçlıların esir olarak tuttukları kimseler, genellikle fidye olarak yüksek meblağlar alabilecekleri soylulardı. Çarpışmalarda ele geçen az sayıdaki soylu olmayan esirler ise köle olarak satılıp hemen elden çıkarılmaya çalışılmakta; esir olarak hapsedip beslemek külfetli kabul edilmekteydi. Önemli rütbeye sahip olanlar ya da soylular kıyafetlerinden belli olduğundan, savaş sırasında bunlar esir edilmeye çalışılmakta; savaş sonrasında hapsedilip anlaşmaların ya da büyük meblağların konusu haline gelmekteydiler. Bunlardan bazıları uzun yıllar hapsedilip tutulmuşlarsa da, kendilerinden elde edilen fidye miktarı iâşelerinin katbekat fazlası olmuştur. Savaş sonrası yapılan anlaşmalarla serbest bırakılan soylu esirlerin, bazen fidyelerini getirmek için yakınlarını rehin olarak bıraktıkları görülmüştür.

Soyluların ve soylu olmayan kimselerin esaret hayatına dair kaynaklarda yeterince bilgi bulunmasa da bu kimselerin aynı muameleyi görmedikleri muhakkaktır. Hatta fidye değerleri yüksek olan esirler bile seferlerin başlangıcından sonuna kadar farklı muamelelerle karşılaşmışlardır. Öyle ki yağmacılık yapan küçük gruplar ile emirin askerlerinin eline esir düşmek arasında dahi farklılıklar mevcuttu. Sıradan halkın asıl esareti ise köle pazarlarında satıldıktan sonra başlıyordu.

Savaşlarda ele geçirilen esirlerin sayısının gittikçe artması, Haçlılar ve Müslümanlar arasında başlarda yazılı olmayan bir savaş dilinin ve kurallarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış; zamanla yazılı hâle gelerek esirlerin durumu anlaşmaların önemli bir maddesi olmuştur. Nitekim taraflar, esirlerin serbest bırakılması karşılığında kaleleri ele geçirmeye veya muhasara altındaki kaleleri kurtarmaya çalışmışlardır. Bazen de ele geçirilen şehirlerdeki insanları serbest bırakmak için belirlenen fidye bedelleriyle büyük kazançlar elde etmişlerdir. Bununla birlikte Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki mücadelede, taraflar bazen yaşadıkları dinî coşkunun verdiği hissiyatla ele geçirdikleri esirleri fidye karşılığında serbest bırakmak veya köle olarak satmak istememişler, öldürmüşlerdir. Bazen de Kudüs ele geçirildiğinde olduğu gibi muhtemelen bir Fatimî saldırısı bekleyen Haçlıların şehirdeki tüm esirleri kılıçtan geçirmesi ya da Akkâ kalesi kuşatması sonrasında esir edilen Müslümanlarda olduğu gibi antlaşma şartları yerine gelmediğinde esirlerin boyunlarının vurulması söz konusu olmuştur.

Haçlı seferleriyle ilgili eserlerde ihtida veya irtidad edenlerle ilgili pek fazla malumat mevcut değilse de bazı kimselerin kendi istekleri doğrultusunda, çoğunluğun ise ölmek ile din

değiştirmek arasında bir seçim yaparak din değiştirdikleri görülmüştür. Kabul edilen yeni dinin mensuplarından bazıları eski inancını gizlice yaşamaya devam ederken, bazıları da yeni dinî inancını samimiyetle benimseyerek hayatını sürdürmüştür. Yine din değiştirenlerden bazıları toplumda itibarlı bir mevki elde ederken, bazıları da hizmetli olarak çalışmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Albert of Aachen (2013). *History of the Journey to Jerusalem: The First Crusade (1095-1099)*, (Nşr. Susan B. Edgington). Cilt 1. Ashgate Publishing, Surrey.
- Altuntaş, H. M. (2007). *İbnü'l-Esîr'in (1160-1232) El-Kâmil Fi't-Tarih Adlı Eserine Göre Haçlı Seferleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Anonim Haçlı Tarihi (2013). *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum* (Çev. Ergin Ayan). Selenge Yayınları İstanbul.
- Aytaç, B. (2019). *İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları (H.476-641=1083/1084- 1243/1244)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Cahen, C. (2010). *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı* (Çev. Mustafa Daş). Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Çalışır, A. O. (2018). *Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252)*. Kutlu Yayınevi, İstanbul.
- Çelik, S. (2006). *Anonim Süryani Vakayinamesine Göre I. Haçlı Seferleri* (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Durmaz, S. (2004). *Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı: XI-XII. Yüzyıllar* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ernoul Kroniği (2019). *Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyübi ve Kudüs'ün Fethi* (Çev. Ahmet Deniz Altunbaş). Kronik Kitap. İstanbul.
- Güngörmez, Z. (2016). Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 2/4, ss. 87-105.
- İbn Kalânisi (2015). *Şâm Tarihine Zeyl (I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)* (Çev. Onur Özatağ). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İbn Kesîr (1995). *El-Bidâye ve'n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi* (Çev. Mehmet Keskin). 13. Cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbni Cübeyr (2019). *Endülüsten Kutsal Topraklara* (Çev. İsmail Güler). 4. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul.
- İbnu'l-Ezrak (1992). *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)* (Çev. Ahmet Savran). Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- İbü'l-Esîr (1987). *İslâm Tarihi (el-Kâmil fî-t-Tarih Tercümesi)* (Çev. Abdülkerim Özeydin). 10-11. Ciltler. Bahar Yayınları, İstanbul.
- Jean de Joinville (2002). *Bir Haçlının Hatıraları* (Çev. Cüneyt Kanat). Vadi Yayınları, Ankara.

- Kanat, C. (2010). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Kanat, C. ve Burçak, D. (2018). *Sorularla Haçlı Seferleri*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kaya, M. (2004). *XII-XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklu Devletinde Dış Ticaret* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kaya, M. (2019). *XII. Yüzyıl İslam ve Batı Kaynaklarına Göre I. Haçlı Seferi Sırasında Yahudiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Koca, S. (2017). Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?. *Akademik Bakış*. Calal-Abad: Cilt 10, Sayı 20, s. 15-35.
- Morrisson, C. (2005). *Haçlılar* (Çev. Nermin Acar). Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Munro, D. C. (1906). The Speech of Pope Urban II. at Clermont. *The American Historical Review*. 11/12, s. 231-242.
- Ocak, A. (2014). Haçlı Seferlerinin Ortaya Çıkışı ve (Doğu-Batı Dünyaları Açısından) Doğurduğu Sonuçlar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, ss. 131-153.
- Özkutlu, S. (2019). Orta Çağ'da Papalık Yasakları ve Müslüman Doğu: Latin Noter Kayıtları Işığında Doğu-Batı Ticareti (1162-1350). *Belleten*. Cilt 83, Sayı 297, ss. 485-518.
- Peter Tudebodus (2019). *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi: Kudüs'e Yolculuk* (Çev. Süleyman Genç). Kronik Yayınevi, İstanbul.
- Raimundus Aguilers (2019). *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi* (Çev. Süleyman Genç). Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Ralph of Caen (2005). *The Gesta of Tancredi: A History of the Normans on the First Crusade* (Çev. Bernard S. Bachrach ve David S. Bachrach). Ashgate Publishing.
- Robert The Monk (2005). *Historia Iherosolimitana* (Nşr. Carol Sweetenhm). Ashgate Publishing, Surrey.
- Serdar, M. (2016). Batılı Tarihçilerde Danişmendli Algısı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Tokat Bildiriler* (Haz. Ali Açık ve Murat Serdar). Tokat, s. 101-110.
- Urfalı Mateos (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136 ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162))* (Çev. Hrant D. Andreasyan). 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Usame İbn Münkız, (2020). *İbn Münkız Haçlılara Karşı (Kitabü'l-İ'tibar)* (Çev. Selahattin Hacıoğlu). Karbon Kitaplar, İstanbul.
- Willermus Tyrensis (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar* (Çev. Ergin Ayan). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Willermus Tyrensis (2018). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II: Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099 -1143)* (Çev. Ergin Ayan). Ankara, Gece Kitaplığı.
- Willermus Tyrensis (2019). *Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)* (Çev. Ergin Ayan). İstanbul, Kronik Kitap.

Yıldız, M. (1999). *Fulcherius Carnotensis Birinci Haçlı Seferi Vakayinamesi (Fulcheri Carnotensis Historia Hierosolymitana) Kitap 1* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.